

Correctievoorschrift VMBO-GL en TL

2021

tijdvak 2

geschiedenis en staatsinrichting CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.
- Indien in een antwoord 'voorbeeld van een juist antwoord' staat, bevat het antwoord **voorbeelden** van juiste antwoorden. Het is **geen** opsomming van alle denkbare juiste antwoorden.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

HISTORISCH OVERZICHT EN STAATSINRICHTING VANAF 1848

Nederland (1848-1914)

1 maximumscore 1

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (één van de volgende):

- Hij was (een van) de belangrijkste schrijver(s)/ontwerper(s) van de nieuwe Grondwet van 1848.
- Hij heeft de staatsinrichting van Nederland (mede) gevormd.
- Hij was een grondlegger van de parlementaire democratie in Nederland.

2 maximumscore 1

(het recht op) vrijheid van godsdienst / vrijheid van vereniging en vergadering

3 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat er (vanaf de invoering van de nieuwe Grondwet van 1848) sprake was van koninklijke onschendbaarheid / ministeriële verantwoordelijkheid.

4 C

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 1

Juiste voorbeelden van ‘maatschappelijke welstand en geschiktheid’ zijn (één van de volgende):

- Je moest een bepaald inkomen hebben (waarmee je in je eigen onderhoud kon voorzien).
- Je moest beschikken over (voldoende) spaargeld.
- Je moest een bepaald bedrag aan belasting betalen (of een voorbeeld daarvan, zoals het bezitten van een huis/het betalen van een wat hogere huur).
- Je moest bijvoorbeeld een opleiding gevolgd hebben of een diploma hebben.

Opmerking

Het noemen van de Nederlandse nationaliteit of dat het kiesrecht voorbehouden is aan mannelijke ingezetenen, mag niet goed gerekend worden omdat deze algemene voorwaarden betreffen die in de Grondwet van 1887 stonden.

6 D

7 D

8 maximumscore 3

Bij nummer 1 hoort Troelstra / Domela Nieuwenhuis.

Bij nummer 2 hoort 1917.

Bij nummer 3 hoort feministen / socialisten.

Bij nummer 4 hoort (Aletta) Jacobs / (Wilhelmina) Drucker.

Bij nummer 5 hoort protestanten / confessionelen.

Bij nummer 6 hoort 1917.

indien zes antwoorden juist	3
indien vijf of vier antwoorden juist	2
indien drie of twee antwoorden juist	1
indien minder dan twee antwoorden juist	0

9 maximumscore 1

het districtenstelsel

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

10 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de Nederlandse neutraliteit hierdoor geschaad zou kunnen worden.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

11 A

12 B

13 **maximumscore 1**

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (één van de volgende):

- distributie(systeem) / voedselbonnen
- schaarste / honger / gebrek aan levensmiddelen

Het Interbellum (1918-1939)

14 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- historische reden voor Lenin: Lenin was de leider van de Russische Revolutie / de communistische partij / de stichter van de Sovjet-Unie 1
- politieke reden voor de kleur rood: Rood is de kleur van het communisme / rood staat symbool voor het communisme (en het is een eerbetoon aan de communistische leider) 1

15 **maximumscore 2**

Bij a hoort 6 (= Verenigde Staten).

Bij b hoort 1 (= Duitsland).

Bij c hoort 2 (= Frankrijk).

- indien drie antwoorden juist 2
- indien twee antwoorden juist 1
- indien minder dan twee antwoorden juist 0

16 C

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

17 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De mening is: door het Verdrag van Versailles gaat Duitsland ten onder/zit Duitsland klem / Duitsland moet bevrijd worden van de verplichtingen van het Verdrag van Versailles 1
 - De mening is te herkennen aan: Duitsland/de man die vastgeketend zit (aan het Verdrag van Versailles) / die zich los wil maken van de ketting (door de ketting zo te verhitten dat het breekt) 1
- of
- De mening is: Duitsland/de man/de NSDAP wil een einde maken aan het Verdrag van Versailles 1
 - De mening is te herkennen aan: het verbreken/losmaken van de ketting 1

Opmerking

Alleen als na een juiste mening een juist, bijpassend onderdeel van de bron wordt genoemd, wordt het tweede scorepunt toegekend.

18 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken:

- opnieuw beginnen in 1923, omdat Hitler (in dat jaar) een mislukte staatsgreep pleegde 1
- gewonnen in 1933, omdat de nazi's (onder leiding van Hitler in dat jaar) aan de macht kwamen 1

19 B

20 maximumscore 1

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (één van de volgende):

- Kenmerk: **indoctrinatie**, omdat kinderen van jongs af aan/dagelijks de nationaal-socialistische boodschap, in dit geval via een versje, erin gestampt kregen.
- Kenmerk: **persoonsverheerlijking**, omdat Hitler door middel van het versje (in gebedsvorm) wordt vereerd / omdat Hitler bedankt wordt voor het eten/voor de bescherming die hij biedt.

Opmerking

Alleen als na een keuze een juiste, bijpassende verklaring volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

Vraag	Antwoord	Scores
21	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • overeenkomst tussen beide stromingen: het leiderschapsbeginsel / het Führerprincipe (of een omschrijving daarvan) / geen democratie / persoonsverheerlijking / beiden waren dictaturen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • kenmerk van het nationaal-socialisme: antisemitisme/Jodenhaat 	1
22	maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat het over de (Reichs)kristallnacht / de novemberpogrom gaat.	
23	maximumscore 2 Uit het antwoord moet blijken:	
	<ul style="list-style-type: none"> • naam van de wetten: (Neurenberger) rassenwetten / Neurenberger wetten 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • doel van de wetten: Joden buiten de samenleving plaatsen/als tweederangsburgers / Joden rechten ontnemen 	1

De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

24 C

25 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken:

- dat hij lid was van de NSB 1
- omdat andere politieke partijen in de loop van de oorlog verboden werden 1

Opmerking

Alleen als na het noemen van de NSB een juiste verklaring volgt, wordt het tweede scorepunt toegekend.

26 D

27 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De boodschap is dat het koningshuis veel populairder was dan de Duitse bezetter / dat de Duitse bezetter niet populair is / dat de Duitsers Mussert (als leider) niet serieus nemen 1
- De prent kan niet in een officiële krant hebben gestaan, omdat er (tijdens de Tweede Wereldoorlog) sprake was van censuur / in kranten geen spot mocht worden gedreven met de Duitse bezetter 1

Vraag	Antwoord	Scores
28	maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de gedwongen tewerkstelling / arbeidsinzet.	
29	maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat rechters niet door de uitvoerende macht ontslagen moeten kunnen worden (omdat de rechtspraak onafhankelijk moet zijn) / dat er door het ontslag geen sprake is van onafhankelijke rechtspraak (omdat de uitvoerende macht geen rechters mag ontslaan).	
30	B	
31	maximumscore 2 Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende): <ul style="list-style-type: none"> – Nederlanders werden gevangengezet in (jappen)kampen. – Nederlanders/Indonesiërs moesten dwangarbeid verrichten. – Nederlanders konden hun gebruikelijke/dagelijkse werkzaamheden niet meer uitvoeren. – Nederlanders moesten luisteren naar Indonesiërs (in plaats van omgekeerd) / kregen steeds meer te maken met het (opkomende) Indonesische nationalisme / Soekarno kreeg meer (politieke) invloed. <p>per juist antwoord</p>	1
32	C	
Door de tijd heen		
33	maximumscore 2 Bij kaart 1 hoort gebeurtenis d (= het begin van Operatie Barbarossa). Bij kaart 2 hoort gebeurtenis a (= de aanval van de Geallieerden waardoor de bevrijding van West-Europa begint). Bij kaart 3 hoort gebeurtenis b (= de Duitse aanval waarmee de Tweede Wereldoorlog begint). Bij kaart 4 hoort gebeurtenis e (= West-Europese landen worden door Duitse legers bezet). <p>indien vier antwoorden juist</p> <p>indien drie of twee antwoorden juist</p> <p>indien minder dan twee antwoorden juist</p>	2 1 0

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

34 maximumscore 1

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (één van de volgende):

- Ik vind het **terecht** dat ze een medaille kregen, want ze hebben de burgerbevolking geholpen na bombardementen / branden geblust.
- Ik vind het **onterecht** dat ze een medaille kregen, want ze voerden opdrachten van de (Duitse) bezetter snel uit (en dat kan als collaboratie beschouwd worden) / ze hielpen op deze manier de Duitse oorlogsdoelen / Joden mochten niet meedoen met/geen lid worden van de LBD.

Opmerking

Alleen als na een keuze een juist, bijpassend argument volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

Europa en de wereld (1945-1989)

35 C

36 C

37 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- helden, omdat ze de Nederlandse belangen hadden verdedigd / omdat ze tegen ‘verraders’ (zoals bijvoorbeeld Soekarno werd gezien) hadden gevochten 1
- oorlogsmisdadigers, omdat bleek dat Nederlandse militairen onschuldige mensen in Indonesië hadden vermoord / omdat Nederlandse militairen waren ingezet om de Indonesische bevolking met geweld te onderdrukken / omdat het een koloniale oorlog bleek te zijn 1

38 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De inhoud van de toespraak was heel bijzonder, omdat (na vijf jaar oorlog voeren) voormalige vijanden (Frankrijk en (West-)Duitsland) gingen samenwerken / een deel van hun soevereiniteit overdroegen aan een supranationale organisatie 1
- De naam van de organisatie is de EGKS 1

39 D

Vraag	Antwoord	Scores
40	maximumscore 2 <ul style="list-style-type: none"> • (nummer) 1 (= Cubacrisis) • (nummer) 5 (= wapenwedloop) 	1 1
41	maximumscore 2 vertrek uit Nederland 1945-1960: (nummers) 4 en 5 komst naar Nederland 1960-1980: (nummers) 2 en 3 indien vier antwoorden juist indien drie of twee antwoorden juist indien minder dan twee antwoorden juist	2 1 0
42	D	
43	maximumscore 1 (Michael) Gorbatsjov	
44	maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat bedrijven meer vrijheid zouden moeten krijgen / dat er meer ruimte zou moeten komen voor privébezit.	

Door de tijd heen

45	maximumscore 2 Bij 1 hoort parlementaire democratie. Bij 2 hoort dictatuur. Bij 3 hoort dictatuur. Bij 4 hoort parlementaire democratie. indien vier antwoorden juist indien drie antwoorden juist indien minder dan drie antwoorden juist	2 1 0
----	--	-------------

De nieuwe wereldorde (vanaf 1990)

46	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is: <ul style="list-style-type: none"> • Deze landen hoorden eerst bij het Oostblok / tot de Russische invloedssfeer • De gebeurtenis waardoor deze landen zich konden aansluiten bij de Europese Unie/(West-)Europa was het einde van het communisme in Oost-Europa / de val van het IJzeren Gordijn/de Berlijnse Muur (of een omschrijving daarvan) / het uiteenvallen van de Sovjet-Unie 	1 1
----	---	--------

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

47 D

5 Aanleveren scores

Verwerk per examinerator in de applicatie Wolf:

- de scores van de alfabetische eerste vijf kandidaten voor wie het tweede-tijdvak-examen de eerste afname is én
- de scores van alle herkansende kandidaten.

Cito gebruikt beide gegevens voor de analyse van de examens. Om de gegevens voor dit doel met Cito uit te wisselen dient u ze uiterlijk op 28 juni te accorderen.

Ook na 28 juni kunt u nog tot en met 1 juli gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in de hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

derde tijdvak

Ook in het derde tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw derde-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

Alle bronnen zijn voor het laatst geraadpleegd op 31 oktober 2019.

bron 1	naar: EX QUA DIE, 4 maart 1853.
bron 2	naar: Handelingen Tweede Kamer, 1886/87 II, pag. 1254. https://www.parlement.com/id/vhnnmt7ltkwb/heemskerk_wil_niet_voor_afgod_knielen
bron 3	naar: https://socialhistory.org/bwsa/biografie/haver
bron 4	naar: https://anderetijden.nl/artikel/200/1-juli-1916-De-bloedigste-dag-van-WO1 ; eigen beheer Cito / CvTE
bron 5	naar: L. de Vries, Elsevier Bibelot reeks. Het beste van Albert Hahn, Amsterdam/Brussel 1984, pag. 117 en 131.
bron 6	https://www.collectiegelderland.nl/organisaties/nederlandsopenluchtmuseum/voorwerp-N.38018
bron 7	https://resolver.kb.nl/resolve?urn=urn:gvn:SFA03:SFA022002177
bron 8	eigen beheer Cito / CvTE
bron 9	naar: https://www.alamyimages.fr/photo-image-gegen-versailles-n-s-d-un-sonnwendfeier-p-affiches-de-propagande-nazi-allemand-1931-96658175.html

- bron 10 <http://www.spiegel.de/fotostrecke/ns-spielzeug-moerderisches-vergnuegen-fotostrecke-165698-3.html>
- bron 11 naar: <http://www.rothenburg-unterm-hakenkreuz.de/hitler-sollte-nach-seinem-tod-als-christus-ii-in-der-gralsburg-verschwinden-ueber-die-missslueckte-ns-religion/>
- bron 12 <https://www.ilpost.it/2014/12/06/arte-regimi/arte-regime-8/>
- bron 13 naar: J.J. Heydecker en J. Leeb, Opmars naar de galg. Het proces van Neurenberg. Amsterdam 1960, pag. 209-212.
- bron 14 naar: M. Severein, Alles is gedaan om het recht te vinden. Bijzondere rechtspleging in Leeuwarden 1945-1949, Hilversum 2017, pag. 28.
- bron 15 <https://www.businessinsider.com/world-war-two-posters-keep-calm-2012-6?international=true&r=US&IR=T#to-victory-together-5>
- bron 16 naar: Blikopener nr. 3, nov. 1989, pag. 68. (uit: Jordaan, 1945)
- bron 17 <https://www.tweedewereldoorlog.nl/wp-content/uploads/2014/01/NIOD-182615.jpg>
- bron 18 https://www.verzetsmuseum.org/uploads/archive/achter_de_iconen/hongerwinter/spoormannen_houdt_vol_1024.jpg
- bron 19 eigen beheer Cito / CvTE
- bron 20 <https://www.archives.gov/historical-docs/todays-doc/index.html?dod-date=605>
- bron 21 naar: https://www.verzetsmuseum.org/museum/nl/tweede-wereldoorlog/koninkrijkdernederlanden/nederlandsindie/nederlandsindie.politionele_acties
- bron 22 naar: https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_nl
- bron 23 http://www.nederlandskatholicisme.ruhosting.nl/wiki/wiki/images/5/5d/Moeder_thuis.jpg
- bron 24 <https://www.franceculture.fr/emissions/la-fabrique-de-la-guerre-froide/1962-la-crise-des-missiles-de-cuba>
- bron 25 naar: M. Gorbatsjov, Perestrojka. Een nieuwe visie voor mijn land en de wereld, Zutphen 1987.
- bron 26 https://www.cvce.eu/en/obj/cartoon_by_behrendt_on_the_return_to_europe_of_the_eastern_bloc_countries_4_january_1990-en-e96c0a8f-e761-4cbe-b8a5-3837bc45de67.html